
ΣΠΗΛΑΙΑ ΠΑΡΑ ΤΟ ΡΕΘΥΜΝΟΝ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ Κ. ΠΛΑΤΑΚΗ
Φυσικοῦ — Γυμνασιάρχου

Εἰς τὴν Δ, ΝΔ, Ν καὶ ΝΑ τῆς πόλεως τοῦ Ρεθύμνου περιοχὴν (ἀποστάσεις μέχρι 5 χλμ.) ἀπαντῶνται πολλὰ σπήλαια, μικρὰ κατὰ τὸ πλεῖστον. Ἐκ τούτων περιγράφομεν ἑνταῦθα δι' ὀλίγων ὅσα ἔχουν σημαντικὰς σχετικῶς διαστάσεις ἢ παρουσιάζουν ἄλλως πως ἐνδιαφέρον.

Ἡ ἐρευνηθεῖσα περιοχὴ καλύπτει ἕκτασιν περίπου 30 τ. χλμ. Συνίσταται κυρίως ἐξ ἀσβεστολίθου τοῦ Νεογενοῦς μετὰ μαργῶν καὶ ἀργίλου κατὰ περιοχάς. Πάντα τὰ ἀναφερόμενα σπήλαια διανοίγονται ἐντὸς τοῦ ἀσβεστολίθου τούτου, μόνοῦ ἢ καὶ μετὰ μαργαϊκῶν καὶ ἀργιλωδῶν στρωμάτων.

Ὅλα εὐρίσκονται ἢ εἰς παρακτίους περιοχάς ἢ ἐντὸς (ἢ ἐγγύς) χαραδρῶν. Τοπογραφικῶς κατανέμονται ὡς κάτωθι:

- α) εἰς τὰς ἀκτὰς ἢ παρ' αὐτὰς τὰ 7 ἕως 10, 16—34.
- β) εἰς Γαλλικὸν φαράγγι τὰ 1 ἕως 6.
- γ) εἰς Ἀτσιποπουλιανὸν φαράγγι τὸ 35.
- δ) εἰς Ζουρίδας φαράγγι τὰ 37 ἕως 39.
- ε) εἰς Τρυπητῆς φαράγγι τὰ 40 ἕως 50.
- στ) εἰς Κόρακα φαράγγι τὰ 51 ἕως 55.
- ζ) περὶ τὸ πρὸς Ρουσοσπίτι φαράγγι τὰ 56 ἕως 60.
- η) εἰς μικρὰς χαράδρας Ν καὶ ΝΔ τῆς πόλεως τὰ 11 ἕως 15, 36.

Ἐκ τούτων τὰ πλεῖστα καταγράφονται νῦν τὸ πρῶτον, περὶ δὲ τῶν καταγεγραμμένων εἰς τὸ μητρώον τῆς Ἑλλ. Σπηλ. Ἑταιρίας κάμνομεν εἰδικὴν μνείαν.

Ὁ αὐξων ἀριθμὸς ἐν τῷ κειμένῳ συμπίπτει μετὸν ἐν τῷ χάρτη ἀριθμόν, δι' οὗ δηλοῦται ἡ θέσις τοῦ σπηλαίου. Πᾶσαι αἱ διαστάσεις καὶ τὰ ὑψόμετρα δίδονται εἰς μέτρα.

Τὰ σπήλαια ταῦτα ἐπεσκέφθην καὶ ἠρεύνησα τὸν Αὐγουστον τοῦ 1961. Συγκεκριμένως τὴν 17 τὰ 1—10, τὴν 18 τὰ 11—15, τὴν 19 τὰ 16—34, τὴν 20 τὰ 35, 36, τὴν 21 τὰ 37—39, τὴν 23 τὰ 40—50, τὴν 24 τὰ 51—55, τὴν 26 τὰ 56—60.

Τὴν 17 καὶ 19 με ἐβοήθησεν ὁ μαθητῆς μου Στυλ. Γιαννούλης. Τὴν 26 με ἐβοήθησαν μετ' ἐξαιρετικῆς ἐπιμελείας καὶ ἀμειώτου ἐνδιαφέροντος οἱ Φιλολόγοι Καθηγηταὶ κ.κ. Γ. Βατζέλης καὶ Χρ. Μακρῆς, Πάντας εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἐντεῦθεν.

1. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΙΟΝ

Εἰς Γαλλικὸν φαράγγι, παρὰ τὴν εἴσοδον, ἀριστερᾶ τῷ εἰσερχομένῳ. Ὑψόμετρον 50. Ἡ εἴσοδος εἶναι ἐστραμμένη πρὸς Δ. Αὕτη, ὡς καὶ τὸ σπήλαιον, ἔχει πλάτος 18. Τὸ μῆκος τοῦ σπ. εἶναι 7. Ὑψος εἰς τὴν εἴσοδον 5,40. Σταλακτῖται ὑποτυπώδεις. Βράχοι ἀποσπασθέντες ἐκ τῆς ὄροφῆς χωρίζουν τὴν εἴσοδον εἰς δύο. Πολλαπλά ρήγματα ἐπὶ τοῦ ἀσβεστολίθου ἐμφανῆ εἰς τὴν ὄροφῆν. Ἄνυδρον. Χρησιμοποιεῖται ὡς ποιμνιστάσιον.

2. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΙΟΝ

Παραπλεύρως (πρὸς Ν) τοῦ προηγουμένου. Ὑψόμετρον 55. Πλάτος εἰσόδου καὶ σπηλαίου 16. Μῆκος σπ. 4 καὶ ὕψος 6. Τὸ πλεῖστον καλύπτεται ὑπὸ βράχων ἀποσπασθέντων ἐκ τῆς ὄροφῆς. Ἄνυδρον. Τὸ πλεῖστον καλύπτεται ἀπὸ ἀγριοσυκιῆς. Εἴσοδος πρὸς Δ.

3. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΙΟΝ

Εἰς Γαλλικὸν φαράγγι, ἐπὶ τῆς δεξιᾶ τῷ εἰσερχομένῳ κλιτύος. Κεῖται ἔναντι τοῦ προηγουμένου. Ὑψόμετρον 45. Εἴσοδος πρὸς ΒΑ, πλάτους 15 καὶ ὕψους 4. Τοῦ σπ. μῆκος 5,50, πλάτος 16 καὶ ὕψος 4. Ἄνυδρον. Ποιμνιστάσιον.

4. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΙΟΝ

Ὀλίγον βορειότερον τοῦ προηγουμένου εἰς ὑψόμετρον 50. Πλάτος σπ. καὶ εἴσοδος 5,50. Μῆκος σπ. 6,60. Ὑψος εἰς τὴν εἴσοδον 0,90, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν 1,55. Εἴσοδος πρὸς ΒΑ. Ἄνυδρον. Ποιμνιστάσιον.

5. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΙΟΝ

Πλησίον τῶν δύο προηγουμένων, ὑψόμετρον 70. Εἴσοδος πρὸς Α. Πλάτος εἰσόδου καὶ σπ. 6. Μῆκος σπ. 4, ὕψος εἰς τὴν εἴσοδον 2,90. Τὸ ἥμισυ τῆς εἰσόδου καλύπτεται ἀπὸ πρόχειρον τοῖχον. Ἄνυδρον. Καταφύγιον ποιμένων εἰς βροχεράς καὶ ψυχράς ἡμέρας. Μελανὰ τοιχώματα καὶ ὄροφῆ ἐκ πυρῶν.

6. ΤΕΧΝΙΤΗ ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΣΤΟΑ ΑΝΩΝΥΜΟΣ

Ὑψόμετρον 20. Μῆκος 16. Ὑψος 2,10. Πλάτος 2. Εἴσοδος πρὸς ΒΑ. Ἐγγύς τοῦ νέου χοιροτροφείου.

7. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΙΟΝ

Ἀνωθεν τοῦ Παγοποιείου - Ψυγείου καὶ δυτικῶς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ὑψόμετρον 40. Εἴσοδος πρὸς ΒΑ. Πλάτος εἰσόδου καὶ σπ. 9. Μῆκος σπ. 20, ὕψος εἰς τὴν εἴσοδον 2,90 καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν 6. Εἰς τὸ μέσον τῆς ὄροφῆς διανοίγεται ὀπή ὡς φωταγωγὸς διαμέτρου 0,80. Ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς χοιροτροφεῖον. Τὸ σπ. ἀναφέρει ἀπλῶς ὁ 1. Πετρόχειλος (Δελτ. Ἑλλ. Σπ. Ἐτ. ΙΙ, 1953, σελ. 141).

8. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ — ΛΑΤΟΜΕΙΟΝ α. Ε.Σ.Ε. 405.

Κεῖται νοτίως τοῦ παγοποιείου καὶ ΒΔ τοῦ προηγουμένου σπ. Ὑψόμετρον 30. Κατὰ τὸ πλείστον τεχνητὴ στοὰ ἐξορύξεως ἀργιλομάργης. Εἰς τὸ βάθος (φυσικὸν σπήλαιον) εὐρίσκονται στήλαι, ἐξ ὧν μία ἔχει ὕψος 0,98 καὶ πάχος 0,40, ὀλίγοι σταλακτῖται καὶ ἐλάχιστοι σταλαγμίται. Τὸ σπ. ἔχει τρεῖς κυρίας εἰσόδους ἐστραμμένας πρὸς ΒΔ, Β, ΒΑ πλάτους ἀντιστοίχως 11,6 καὶ 4 καὶ δύο μικροτέρας πρὸς Δ. Ἦχει ὀλικὸν μήκος 55,50 καὶ πλάτος κυμαινόμενον ἀπὸ 7 ἕως 18. Τὸ ὕψος εἶναι 5,50 ὀλίγον μετὰ τὴν εἴσοδον, εἰς δὲ τὸ νότιον ἄκρον 5,50. Θερμοκρασία ἀέρος εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν στηλῶν (17.8.61, ὥρ. 17.45) 22,4 C. Σχετικὴ ὑγρασία ἀέρος εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν 76 βαθμῶν. Τὸ ὄλον σπήλαιον ἔχει περίπου μορφήν στοᾶς. Τὸ φυσικὸν διανοίγεται ἐντὸς ἀσβεστολίθου, τὸ πλείστον δὲ τοῦ λοιποῦ ἐντὸς μαργῶν καὶ ἀργίλου. Ἐχρησιμοποιήθη ὡς καταφύγιον κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον, κατὰ καιροὺς δὲ ὡς ἀργιλωρυχείον. Περί τοῦ σπηλαίου ἀναφέρουν ὀλίγα οἱ I. Πετρόχειλος καὶ P. FAURE (Δελτ. Ἑλλ. Σπ. ἔτ. II, 141, III, 99 - 100).

9. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ

Κεῖται μεταξὺ τῶν δύο προηγουμένων (ἐγγὺς τοῦ Νεκροταφείου πρὸς Ν.Δ. αὐτοῦ). Εἴσοδος πρὸς Β. διαρρυθμισθεῖσα διὰ κτισμάτων, διότι τὸ σπήλαιον κατοικεῖται. Διαστάσεις περίπου 8X7. Πρὸς Β.Α. καὶ Ν.Δ. ὑπάρχουν ἀνωφερικαὶ διέξοδοι πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν (ἡ πρώτη μάλιστα χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς καπνοδόχος τοῦ μαγειρείου τῆς ἐνοικουσης). Ὑψόμετρον 35.

10. ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ ΑΓ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ εἰς ΚΟΥΜΠΕΝ α. Ε.Σ.Ε. 686

Εἰς ὕψόμετρον 15, ἐντὸς τῆς ὁμωνύμου Ἐκκλησίας τοῦ συνοικισμοῦ Κουμπὲ Ρεθύμνου. Ἡ εἴσοδος ἄρχεται ἀπὸ τοῦ νοτίου μέρους τοῦ δεξιοῦ κλίτους τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἐστραμμένη πρὸς Β., ἔχει πλάτος 1,20 καὶ ὕψος 0'85. Ἐκεῖθεν ἄγει ἐπικλινῆς κάθοδος εἰς περίπου κυκλικὴν αἴθουσαν μήκους 18, πλάτους 14 καὶ ὕψους περὶ τὸ μέσον 2, ἐκεῖθεν δὲ πρὸς Ν. μικροτέρου. Εἰς τὸ Ν. μέρος ὑπάρχουν στήλαι, ὁμοίως ἀριστερᾶ ὀλίγον μετὰ τὴν εἴσοδον, ὅπου γίνεται συλλογὴ «ἀγιάσματος» ἐντὸς λαξευτῶν λεκανῶν, παρὰ τὰς ὅπας διανοίγονται δύο μικροὶ θαλαμίσκοι τοῦ σπηλαίου. Ἐπίσης μετὰ τὴν εἴσοδον δεξιᾶ εὐρίσκονται στήλαι. Σταλαγμίται γενικῶς ὀλίγοι. Σταλακτῖται περισσότεροι. Ἰκαναὶ φθοραὶ σταλακτιτῶν ἔγιναν εἰς τὰ παρελθόν καὶ μάλιστα εἰς τὸ μετὰ τὴν εἴσοδον τμήμα.

Τὸ σπήλαιον ἔχει μεγάλην σταγονορροήν. Τὸ δάπεδον κατὰ τὸ πλείστον εἶναι ὄλισθηρόν. Θερμοκρασία ἀέρος περὶ τὸ μέσον 18,5 C τὴν 18.45 ὥραν τῆς 17.8.61. Σχετικὴ ὑγρασία εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν 100 βαθμῶν. Περί τοῦ σπηλαίου ἀναφέρει ὀλίγα ὁ P. FAURE (Δελτ. Ἑλλ. Σπ. ἔτ. III, 100).

11. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ

Περί τὸ τέλος μικρᾶς χαράδρας, ἀρχομένης δυτικῶς τοῦ Παγοποιείου. Ὑψόμετρον 80. εἴσοδος ἐστραμμένη πρὸς Α. Πλάτος εἰσόδου καὶ σπηλαίου 14, μήκος σπηλαίου 7 καὶ ὕψος 5 ἕως 5,50. Εἰς τὸ Β. μέρος τοῦ σπηλαίου εἶναι κατεσκευασμένον εἰς μικρὸν ὕψος μικρὸν πατάρι. Διανοίγεται ἐντὸς ἐναλλασσομένων στρωμάτων ἀσβε-

στολίθου καὶ μάργης. Ἡ ἔξωθεν ἔκτασις ἔχει διαμορφωθῆ διατὸν σταυλισμὸν ποιμνίων.

12. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΤΕΧΝΗΤΟΝ

Ἐπὶ τῆς πρὸς Σπήλι ὁδοῦ (εἰς τὸ 4 χλμ. περίπου). Ὑψόμετρον 145. Διηνοίχθη τεχνητῶς (λατομείον) ἐντὸς μαργαϊκοῦ ἀσβεστολίθου. Κάτοψις περίπου κυκλικὴ μὲ μῆκος 7, πλάτος 6,50 καὶ ὕψος 2,20. Εἴσοδος πρὸς Ν.Α. πλάτους 4 καὶ ὕψους 2,10. Ἐχρησιμοποιήθη ὡς καταφύγιον.

13. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΤΕΧΝΗΤΟΝ

Ἐγγύτατα τοῦ προηγουμένου. Εἶναι τεχνητὴ στοὰ μετὰ εὐρυτέρων ἐσωτερικῶν χώρων καὶ δωματίου διαστάσεων 4Χ4,50. Ἡ εἴσοδος, ἐστραμμένη πρὸς Β.Α., ἔχει πλάτος 1,65 καὶ ὕψος 1,50. Μῆκος στοᾶς 8, πλάτος (εὐθύς μετὰ τὴν εἴσοδον) 16, ὕψος ὀροφῆς 2,40, τὰ δεξιὰ δὲ 1,20 καὶ περαιτέρω μικρότερον. Τὸ δωμάτιον εὐρίσκεται ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου καὶ εἶχε τεχνητὴν διέξοδον πρὸς τὴν ἀμαξιτὴν ὁδόν. Ἐχρησιμοποιήθη ὡς καταφύγιον.

14. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Νοτίως τοῦ Ρεθύμνου, ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Σπήλι ὁδοῦ, ἐν ἐπαφῇ σχεδὸν πρὸς μεγάλην γέφυραν, μετὰ τὴν τοποθεσίαν «Δεξαμενὴ». Ὑψόμετρον 75. Ἡ εἴσοδος, ἐστραμμένη πρὸς Ν.Δ., ἔχει πλάτος 1,75 καὶ ὕψος 1,45. Τὸ σπήλαιον ἐμφανίζεται ὡς στοὰ μῆκους 11, πλάτους 2 καὶ ὕψους 2. Εἰς τὸ βάθος εὐρίσκονται πυκνὰ σμήνη μικρῶν διπτέρων ἐντόμων.

15. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Ἀκριβῶς ἔναντι τοῦ προηγουμένου εἰς μικρὰν ἀπόστασιν. Ὑψόμετρον 75. Εἴσοδος πρὸς Β.Α., πλάτους 4,60 καὶ ὕψους 1,90. Αὕτη κατὰ τὰ 2)3 καλύπτεται ὑπὸ τοίχου. Τὸ σπήλαιον εἰς τὰς κυρίας γραμμὰς ἐμφανίζεται ὡς στοὰ μῆκους 32, πλάτους 6 καὶ κατὰ τόπους μικρότερον καὶ ὕψους 4,80 καὶ εἰς ἄλλας θέσεις μικρότερον. Εἰς τινὰ σημεῖα ὑποτυπώδεις σταλακτίται. Πρόσφατος πτώσις ὑλικοῦ ἐκ τῆς ὀροφῆς.

16. ΤΟΥ ΤΣΙΧΛΗ Ο ΣΠΗΛΙΟΣ

Δυτικῶς τοῦ Κουμπὲ εἰς ὕψόμετρον 6,50. Εἴσοδος πρὸς Β.Α., πλάτους 10,20 καὶ ὕψους 1,70 ἕως 2,30. Τοῦ σπηλαίου πλάτους 10,20, μῆκος 7,50 καὶ ὕψος 2,30. Μικρὸν τμήμα τοῦ σπηλαίου εἶναι λαξευμένον. Χρησιμοποιεῖται ὡς ἀποδυτήριον τῶν κολυμβῶντων εἰς τὴν κάτωθι αὐτοῦ θάλασσαν.

17. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Δυτικῶς καὶ πλησίον τοῦ προηγουμένου εἰς ὕψόμετρον 8. Εἶναι στοὰ μῆκους 10, πλάτους 1,45 ἕως 2,60, ὕψους 0,75 ἕως 2,65. Ἡ εἴσοδος πρὸς Β. μετὰ πλάτους 1,75 καὶ ὕψους 0,85. Περιέχει σταλακτίτας κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένους. Πρὸς τὰ δεξιὰ μικρὰ στήλη.

18. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΙΟΝ ΕΝΑΛΙΟΝ

Δυτικώτερον τοῦ προηγουμένου. Ἡ ὀροφή του ὀλόκληρος, εἰς μήκος 50 καὶ πλάτος 20 περίπου, ἔχει καταπέσει. Εἰς τὸ νότιον ἄκρον αὐτοῦ διατηρεῖται μικρὸν σπήλαιον.

19. ΣΠΗΛΛΙΟΝ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ

Δυτικῶς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς (λέγεται καὶ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης), ἐγγὺς τῆς ἀκτῆς, εἰς ὑψόμετρον 25. Ἡ εἰσοδος πρὸς Β., πλάτους 10 καὶ ὕψος 2,10. Τοῦ σπηλαίου μήκος 21,50, πλάτος 10 συνεχῶς σμικρυνόμενον πρὸς Ν. καὶ ὕψος 2,10. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τοίχωμα εἶναι λαξευμένη κόγχη, πιθανῶς χρησιμεύσασα ὡς Ἁγία Τράπεζα. ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ἴχνη θεμελίων εὐρίσκονται εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ σπηλαίου. Καὶ ἄλλα ἔργα ἐντὸς τοῦ σπηλαίου (διευθετήσεις διὰ λαξεύσεως) δεικνύουσι τὴν ὑπαρξιν ἄλλοτε ἐκκλησίας. Ἀριστερᾶ τῆς εἰσόδου παλαιὰ δεξιαμενὴ ὕδατος ἡμιερεπωμένη, ὀλίγον δὲ ἀνατολικώτερον μικρὸν σπήλαιον κατειργασμένον ἐσωτερικῶς, ἦτο πιθανῶς κελλὶ μοναχοῦ ἢ ἀσκητοῦ.

Μεταξὺ τοῦ σπηλαίου τούτου καὶ τοῦ ἐπομένου εὐρίσκεται στοᾶ μήκους 6 περίπου, πλάτους 0,50 καὶ ὕψους 0,30.

20. ΚΟΥΡΟΥΠΩΤΟΣ ΣΠΗΛΙΟΣ

Ὅμοιάζει μὲ «κουρούπι» (μικρὸς πίθος). Ὑψόμετρον 17. Ἔχει δύο εἰσόδου ἐστραμμένας πρὸς Β. Ἡ δυτικὴ ἔχει πλάτος 1,35 καὶ ὕψος 0,95, ἡ δὲ ἀνατολὴ πλάτος 1,50 καὶ ὕψος 0,85. Τοῦ σπηλαίου τὸ μήκος 20, τὸ πλάτος 6,50 καὶ τὸ μεγαλύτερον ὕψος 3,80. Μετὰ τὴν ἀνατολικὴν εἴσοδον ὑπάρχει θαλαμίσκος ὕψους 0,95, οὐτινος ἡ ὀροφή ἔχει ὀλίγους σταλακτίτας καὶ πλαγίως ὠραίας μικρὰς στήλας.

21. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΙΟΝ

Ἐγγὺς τοῦ προηγουμένου εἰς ὑψόμετρον 20. Εἴσοδος πρὸς Β.Α. πλάτους 10 καὶ ὕψους 4. Τοῦ σπηλαίου μήκος 7 καὶ πλάτος 10.

22. ΜΙΚΡΟΣ ΠΕΡΙΣΤΕΡΕΣ

Σπήλαιον εἰς ὑψόμετρον 14 μὲ μεγάλην ἡμικυκλικὴν θεαματικὴν εἴσοδον μορφῆς ἀφίδος. Αὕτη ὀρωμένη μακρόθεν ἢ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ σπηλαίου παρουσιάζει μεγάλειάδες θέαμα, κοσμεῖται δὲ ὑπὸ μικρῶν φαίων σταλακτιτῶν. Στρέφεται πρὸς Β. Α. ἐλαφρῶς, ἔχει πλάτος 32,50 καὶ ὕψος 20. Τοῦ σπηλαίου τὸ μήκος εἶναι 57,50, τὸ πλάτος 32,50, συνεχῶς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν ἐλαττούμενον καὶ τὸ ὕψος 20, θαθμηδὸν ἐλαττούμενον. Εἰς τὸ βάθος ἀπαντῶνται λεπιδόπτερα καὶ εἰς τὴν ὀροφὴν ὀλίγα φωλεὰ περιστερῶν. Χρησιμοποιεῖται ὡς ποιμνιοστάσιον. Ἔχει σταλακτίτας καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸ δυτικὸν τμήμα, ὅπου καὶ μικραὶ στήλαι. Ὅλιγη σταγονοροὴ πρὸς Δ. (περὶ τὸ ἡμισυ τοῦ μήκους).

Δυτικῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ σπηλαίου ἀπαντῶνται ὑπολείμματα μεγάλου ἐπίσης σπηλαίου, συνεχομένου ἄλλοτε μὲ τὸ περιγραφόμενον σπήλαιον καὶ καταστραφέντος λόγῳ μεταπτώσεως.

23. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΙΟΝ

Δυτικῶς τοῦ προηγουμένου εἰς ὑψόμετρον 12. Εἴσοδος πρὸς Β. πλάτους 8 καὶ ὕψους 2,10. Αὕτη χωρίζεται εἰς δύο διὰ στήλης ὕψους 2,10 καὶ πάχους 0,95, ἀπεχούσης ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου 1,10. Τοῦ σπηλαίου μήκος 7 καὶ πλάτος 8. Ὁραῖος σταλακτίτης μήκους 0,30 καὶ πάχους 0,21, εἰς ὕψος δὲ τοῦ δαπέδου 1,48, ὑποκύανος, μὲ ὠραία ἀνάγλυφα σχήματα, εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 1,70 ἀπὸ τῆς εἰσόδου.

Ὀλίγον ἀνατολικώτερον τοῦ σπηλαίου εὐρίσκεται ἕτερον μικρὸν μήκους 1,80, πλάτους 4 καὶ ὕψους 1,55, δυτικώτερον δέ, ἐπὶ κατακορύφου μεταπτώσεως ἀπαντῶνται περὶ τὰ 20 μικρὰ σπήλαια, τὰ πλείστα ἀπρόσιτα καὶ τινα ἐνάλια.

24. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΙΟΝ

Δίδυμον εἰς ὑψόμετρα 15 καὶ 20. Ἀποτόμως κάτωθεν ἐκτείνεται ἡ θάλασσα. Ἔχει 5 εἰσόδους ἐπὶ γραμμῆς μήκους 20, ἐστραμμένης πρὸς Β. καὶ ὀλίγον Β.Δ. Ἡ ἀριστερὰ τῶν εἰσερχομένων εἰσόδος ἔχει πλάτος 10 καὶ ὕψος 3. Τὸ σπήλαιον χωρίζεται εἰς δύο θαλάμους. Ὁ πρὸς Α. ἔχει πλάτος 10, μήκος 4 καὶ ὕψος 3. Ὁ πρὸς Δ. ἔχει μήκος 8,50, πλάτος 8 καὶ ὕψος 2,10. Οὗτος ἔχει 4 εἰσόδους, ὧν ἡ μεγαλύτερα ἔχει πλάτος 3,90 καὶ ὕψος 1,50, περιέχει δὲ σύνθετον στήλην ὕψους 1,60. Οἱ θάλασσοι συνδέονται μεταξύ των διὰ στενῶν διόδων.

25. ΛΑΧΤΑΡΙΔΟΣ ΠΗΛΙΟΣ

(Λαχταρίδα — Νυκτερίς). Δυτικῶς τοῦ προηγουμένου εἰς ὑψόμετρον 22. Ἡ εἰσοδος πρὸς Β., πλάτους 35 καὶ ὕψους 5,50. Τοῦ σπηλαίου μήκος 27, πλάτος 35 καὶ ὕψος 5,50, ἐλαττούμενον συνεχῶς πρὸς Ν. Εἰς τὸ νότιον τμήμα διακρίνονται δύο θάλαμοι, ἐξ ὧν ὁ πρὸς Α. μεγαλύτερος μήκους 14 καὶ πλάτους 10, ὕψους δὲ 1,45. Εἰς τούτον εὐρίσκεται στήλη καὶ τρεῖς σταλαγμίται, περὶ τὸ μέσον δὲ λεκάνη συλλογῆς ὕδατος (ξηρὰ σήμερον) διαμέτρου 1,20. Σταγονορροὴ ὀλίγη. Λεπιδόπτερα πρὸς τὸ βάθος. Νυκτερίδες δὲ ἀνευρέθησαν. Εἰς τὸ κυρίως σπήλαιον εὐρίσκονται ὑπολείμματα μεγάλων σταλαγμιτῶν, ὑποτυπώδεις σταλακτίται καὶ στήλαι κυρίως 5 τὸν ἀριθμὸν. Χρησιμοποιεῖται ὡς ποιμνιοστάσιον.

26. ΜΕΓΑΛΟΣ ΠΕΡΙΣΤΕΡΕΣ

Δυτικῶς τοῦ προηγουμένου εἰς ὑψόμετρον 15. Ἡ εἴσοδος στρέφεται πρὸς Β. Α., ἔχει δὲ πλάτος 22 καὶ ὕψος 4,20. Μήκος σπηλαίου 38, πλάτος (πρὸς Ν.) 32 καὶ ὕψος κατὰ περιοχὰς ἀπὸ 6 ἕως 7, ἀλλαχού δὲ μικρότερον, παντοῦ ὅμως ἀκάλυτος κυκλοφορία. Εἰς θέσιν 1 (βλ. κάτωσιν) τεχνητὴ λεκάνη συλλογῆς ὕδατος, τοποθετημένη εἰς ὕψος 1,75 ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Εἰς θέσιν 2 στήλη ὕψους 4,60 καὶ παρ' αὐτὴν συστάς χονδρῶν σταλαγμιτῶν. Εἰς θέσιν 3 θεαματικὴ στήλη ὕψους 5,80 καὶ διαμέτρου παρὰ τὴν βάσιν 1,20, παρ' αὐτὴν δὲ συστάς σταλαγμιτῶν ἐξ ὧν τρεῖς ὀγκώδεις. Εἰς θέσιν 4 συστάς θεαματικῶν στηλῶν ὕψους 3,50 καὶ πολλοὶ σταλαγμίται. Εἰς θέσιν 5 δίδυμος στήλη ὕψους 1,80 καὶ παρ' αὐτὴν ἔτερα παχύτερα. Σταλακτίται γενικῶς ὀλίγοι, πολλοὶ δὲ ἐκ τούτων κατεστραμμένοι. Ὀλίγη σταγονορροή. Πρὸς τὸ βάθος τοῦ σπηλαίου λεπιδόπτερα.

27. ΠΛΑΚΩΤΟΣ ΣΠΗΛΙΟΣ

Πρὸς Δ. τοῦ προηγουμένου εἰς ὑψόμετρον 15. Εἴσοδος πρὸς Β., πλάτους 19 καὶ ὕψους 5,50. Τοῦ σπηλαίου πλάτος 19, μήκος 10. Δυτικώτερον εὐρίσκονται, τὸ ἔν μετὰ τὸ ἄλλο, τρία μικρὰ σπήλαια.

28. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ

Ἵψόμετρον 10. Δυτικῶς τοῦ προηγουμένου. Εἴσοδος πρὸς Β.Α., πλάτους 6 καὶ ὕψους 5. Τοῦ σπηλαίου μήκος 14, πλάτος 6, ὕψος 5.

29. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ

Ὀλίγα μέτρα δυτικῶς τοῦ προηγουμένου, ὑψόμετρον 14. Εἴσοδος πρὸς Β.Α., πλάτους 12 καὶ ὕψους 5,50. Τοῦ σπηλαίου μήκος 8,80, πλάτος 12, ὕψος 5,50. Μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ 27 ἕτερα 4 μικρὰ σπήλαια πλὴν τοῦ περιγραφέντος 28.

30. ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

(Δὲν πρόκειται περὶ τοῦ 688 τοῦ μητρ. τῆς Ε.Σ.Ε. δηλαδὴ περὶ τοῦ σπηλαίου Ἁγίου Νικολάου Ἀργυρουπόλεως).

Εἰς ὑψόμετρον 20. Ἐναντι αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν τρεῖς μεγάλοι βράχοι ὡς νησίδες. Τὴν εἴσοδον, ἐστραμμένην πρὸς Β., καλύπτει σχεδὸν ὀλόκληρον, ὁμώνυμος ναῖσκος. Πλάτος εἰσόδου 6,50 καὶ ὕψος 5. Τοῦ σπηλαίου τὸ μήκος 12 (ἐκεῖθεν τῆς ἐκκλησίας) καὶ τὸ πλάτος 13. Εἰς τὸ βάθος στήλη καὶ ἐλαχίστη σταγονορροή.

31. ΠΑΣΠΑΡΟΣΠΗΛΙΟΣ

Ἵψόμετρον 17. Εἴσοδος πρὸς Β., πλάτους 18 καὶ ὕψους 7,50. Τοῦ σπηλαίου πλάτος 18 καὶ μήκος 10. Στήλαι καὶ σταλακτίται ὀλίγοι. Σταλαγμίται ἐλάχιστοι.

32. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ

Ἵψόμετρον 14. Εἴσοδος ἐλαφρῶς πρὸς Β. Α. με πλάτος 9 καὶ ὕψος 8. Τοῦ σπηλαίου πλάτος 9 καὶ μήκος 20. Πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τεχνητὴ λεκάνη συλλογῆς ὕδατος εἰς ὕψος 1,40 ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Λεπιδόπτερα κατὰ περιοχάς. Χρησιμοποιεῖται ὡς ποιμνιοστάσιον.

33. ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

Εἰς τὴν ἀνατολικῶς τοῦ Κόκκινου Πύργου ἀκτὴν. Ἵψόμετρον 10. Ἡ εἴσοδος καλύπτεται κατὰ 1)3 ὑπὸ ὁμώνυμου ναῖσκου. Αὕτη ἔχει πλάτος 13,50 καὶ ὕψος 10, εἶναι δὲ ἐστραμμένη ἐλαφρῶς πρὸς Β.Α. Τὸ μήκος τοῦ σπηλαίου εἶναι 39, τὸ δὲ πλάτος ἀπὸ 13,50 συνεχῶς ἐλαττούμενον, γίνεται 5 εἰς σημεῖον ἀπέχον 16 ἀπὸ τῆς εἰσόδου, ἐκεῖθεν δὲ μέχρι τοῦ βάθους παραμένει σχεδὸν σταθερόν. Τὸ ὕψος ἀπὸ 10 εἰς τὴν εἴσοδον, βαθμηδὸν ἐλαττοῦται πρὸς τὸ βάθος, ἀλλὰ με μικρὰν μεταβολήν. Εἰς τὸ βάθος εὐρίσκεται παχεῖα στήλη, παρ' αὐτὴν δὲ ὑπολείμματα ἐτέρας, σπηρι-

ζομένης μόνον πρὸς τὰ πλάγια (φαίνεται ὡς αἰωρούμενος μεγάλος κώδων). Ἐκεῖ καὶ λεπιδόπτερα. Ἐντὸς τοῦ σπηλαίου δυτικῶς τοῦ ναΐσκου εὐρίσκεται τάφος.

34. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Ὀλίγον δυτικώτερον τοῦ προηγουμένου εἰς ὑψόμετρον 15. Εἴσοδος πρὸς Β., πλάτους 3 καὶ ὕψους 1,15. Μήκος σπηλαίου καὶ πλάτος 12. Περί τὸ μέσον τὸ ὕψος εἶναι 2,05. Συστὰς στηλῶν εὐρίσκεται εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα (περὶ τὸ μέσον τοῦ σπηλαίου).

35. ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

(Ἄριθμ. μητρ. Ε.Σ.Ε. 685)

Παρὰ τὴν Ἀτσιποπουλιανὴν καμάραν, εἰς τὸ 3,5 χλμ. ἀπὸ Ρεθύμνου. Ὑψόμετρον 45. Πρόκειται περὶ συγκροτήματος ἐκ τριῶν σπηλαίων.

Τοῦ κυρίως σπηλαίου ἡ διπλῆ εἴσοδος καλύπτεται ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τοῦ νοτίου τοίχου ὁμωνύμου ναΐσκου. Ἡ κυρία εἴσοδος, ἐστραμμένη πρὸς Ν., ἔχει πλάτος 5 καὶ ὕψος 3,70. Ἡ ἑτέρα, ὀδηγοῦσα εἰς τὸ Ἱερόν Βῆμα, ἐστραμμένη ἐλαφρῶς πρὸς Ν.Α., ἔχει πλάτος 3,10 καὶ ὕψος 3,70. Τοῦ σπηλαίου τὸ μήκος εἶναι 13,50, τὸ πλάτος παρὰ τὰς εἰσόδους 8 καὶ τὸ μεγαλύτερον ὕψος 4,20. Περί τὸ μέσον τὸ πλάτος τοῦ σπηλαίου εἶναι 3,80. Εἰς τὸ βόρειον μέρος εὐρίσκονται δύο μικρὰ δωμάτια, εἰς δὲ τὸ δυτικὸν τμήμα (εἰς ὕψος 2 ἀπὸ τοῦ δαπέδου) τεχνητὴ λεκάνη συλλογῆς ὕδατος ἐκ σταγονορροῆς (προσιτὴ διὰ κτιστῆς κλίμακος) μὲ πέντε μικροὺς σταλαγμίτας ἐπ' αὐτῆς. Ὑποτυπώδεις σταλακτίται κυρίως ἄνωθεν τῆς λεκάνης. Εἰς λαξευτὴν κόγχην ἄνωθεν τῆς Ἁγίας Τραπέζης τοιχογραφία (νέα) τῆς Θεομήτορος. Τὸ σπήλαιον ἀναφέρει ὁ Ρ. Γ'ΑΙΤ'ΡΕ (Δελτ. Ἑλλ. Σπ. Ἐτ. ΙΙΙ, 100).

Ἐν συνεχείᾳ καὶ δυτικῶς εὐρίσκεται ἕτερον σπήλαιον, ἐν μέρει λαξευτόν, μήκους 7,80 καὶ πλάτους 5,50, ὕψους δὲ 6 παρὰ τὴν εἴσοδον, ἐστραμμένην πρὸς Ν. καὶ ἔχουσαν πλάτος 5,50. Εἰς τὸ βόρειον τμήμα ὑπάρχει ὀπὴ μὲ στενὴν εἴσοδον 0,35 X 0,30, μήκους ὁρατοῦ περίπου 6. Εἰς τὸ δάπεδον εἶναι κατεσκευασμένα καθίσματα εἰς σειρὰς ἐκ μπετόν.

Ἀμέσως δυτικώτερον ἀπαντᾶται καὶ ἄλλο σπήλαιον μὲ εἴσοδον πρὸς Α. καὶ χωριζομένην εἰς δύο, πλάτους 7,10 καὶ ὕψους 2,20. Πλάτος σπηλαίου 8,90, μήκος 6,90 καὶ ὕψος (περὶ τὸ μέσον) 4,20. Συστὰς σταλακτιτῶν εἰς τὸ μέσον τῆς ὀροφῆς. Σταλαγμίται καὶ στήλαι εὐρίσκονται ἐπὶ βράχου, ἀπέχοντος 1,95 ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Ὁ βράχος στηρίζεται μόνον εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ σπηλαίου καὶ εἰς προεξοχὴν τῆς ὀροφῆς παρὰ τὴν εἴσοδον.

Σ η μ ε ἰ ω σ ἰ ς. Κατὰ μήκος καὶ τῶν δύο κλάδων τοῦ «Ἀτσιποπουλιανοῦ φαραγγίου» («στοῦ Ματζουράλιο» πρὸς Α. καὶ «στοῦ Μαρίας τὸ ρούμα» πρὸς Δ.), τὸ ὅποιον ἠρεύνθησα κατὰ τὰ 3)4, εὐρίσκονται πολλὰ μικρὰ σπήλαια. Ἡ μορφολογία τῆς περιοχῆς καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ὑπαρξιν ἐν αὐτῷ σπηλαίων μὲ σημαντικὰς διαστάσεις. Ἐλλείψει χρόνου δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω τοῦτο. Πάντως μία λεπτομερεστέρα ἔρευνα ἐπιβάλλεται.

36. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Νοτιώτερον τῆς γεφύρας τοῦ Κουμπέ, κάτωθεν ἀσβεστοκαμίνου, εἰς ὑψόμετρον

25. Ἡ εἴσοδος πρὸς Β.Δ., διπλή, πλάτους 4 καὶ ὕψους 1,20 ἕως 2,60. Τὸ σπήλαιον ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο στοάς, ὧν ἡ μεγαλύτερα ἔχει μῆκος 7 καὶ πλάτος 1,60, μεγαλύτερον δὲ ὕψος 1,90.

37. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ «Ζουριδιανοῦ φαραγγίου». Ὑψόμετρον 6. Εἴσοδος πρὸς Β. Α., πλάτους 22 καὶ ὕψους 6. Τοῦ σπηλαίου πλάτος 22, μῆκος 8. Περὶ τὸ σπήλαιον ὄπαι μὲ περιστέρια. Ἐγγύτατα τούτου πρὸς Ν.Α. ἕτερον μικρότερον σπήλαιον ἐντὸς μάργης μὲ ὄροφην ἐξ ἀσβεστολίθου.

38. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Εἰς «Ζουριδιανὸν φαράγγι», ὑψόμετρον 14. Εἴσοδος ἐλαφρῶς πρὸς Ν.Α., πλάτους 18 καὶ ὕψους 4. Τοῦ σπηλαίου πλάτος 18 καὶ μῆκος 6. Εὐρίσκεται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ προηγουμένου.

39. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Εἰς τὸ αὐτὸ φαράγγι, πρὸς Ν.Α. τῆς ὑψηλῆς γεφύρας τῆς πρὸς Γεράνι ὁδοῦ. Ὑψόμετρον 45. Εἴσοδος πρὸς Β.Α., πλάτους 5,20 καὶ ὕψους 1,90. Αὕτη χωρίζεται εἰς δύο διὰ διπλῆς στήλης, ἣτις ἀφήνει δίοδον 0,63 X 0,40 πρὸς τοὺς δύο θαλαμίσκους τοῦ σπηλαίου Μῆκος 1,80 καὶ πλάτος 5,20, ὕψος δὲ 2. Ἴχνη ἐπὶ τοῦ δαπέδου δεικνύουν ἐποχιακὴν σταγονορροήν.

40. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Κεῖται εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ φαραγγίου τῆς Τρυπητῆς (νοτιῶς Ρεθύμου) δεξιᾷ τῶ εἰσερχομένῳ, εἰς ὑψόμετρον 105. Εἴσοδος πρὸς Ν.Α. πλάτους 9 καὶ ὕψους 5. Τοῦ σπηλαίου πλάτος 9, μῆκος 5 καὶ ὕψος 5. Ποιμνιοστάσιον.

41. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Ἐγγύτατα τοῦ προηγουμένου, ὑψόμετρον 104. Εἴσοδος πρὸς Β. Α., πλάτους 2,25 καὶ ὕψους 1,70. Τοῦ σπηλαίου πλάτος 3,70, μῆκος 4,50 καὶ ὕψος 2,80. Ἐλάχιστη σταγονορροή. Παραπλεύρως ἕτερον μικρὸν σπήλαιον.

42. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Παραπλεύρως τοῦ προηγουμένου, ὑψόμετρον 101. Εἴσοδος πρὸς Β.Α., πλάτους 13 καὶ ὕψους 10. Σπηλαίου πλάτος 13, μῆκος 7, ὕψος 10. Ποιμνιοστάσιον. Ἐν συνεχείᾳ τούτου εὐρίσκεται μικρὸν εἰς βάθος, ἀλλ' ὑψηλὸν σπήλαιον καὶ ἕτερα τρία ὡς γλυφαὶ ἐπὶ τῶν θράξων.

43. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Ὀλίγον ἀπώτερον τοῦ προηγουμένου, ὑψόμετρον 105. Εἴσοδος πρὸς Ν., πλάτους 12,50 καὶ ὕψους 12. Τοῦ σπηλαίου πλάτος 12,50, μῆκος 9,50, ὕψος 6 ἕως 12. Εἰς τὸ βάθος, εἰς ἀναβαθμίδα, σταγονορροή καὶ μικρὰ λαξευτὴ λεκάνη.

44. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ

Παραπλεύρως τοῦ προηγουμένου. Ὑψόμετρον 105. Εἴσοδος πρὸς Ν.Α., πλάτους 2,10 καὶ ὕψους 3,70. Τοῦ σπηλαίου πλάτος 8, μήκος 14 καὶ ὕψος 5,50. Εἰς ἀπόστασιν 3,60 ἀπὸ τῆς εἰσόδου (δεξιᾶ) εὐρίσκεται μικρὰ φυσικὴ λεκάνη συλλογῆς ὕδατος. Ποιμνιοστάσιον.

45. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ

Ἐκεῖθεν τοῦ προηγουμένου εἰς ὑψόμετρον 115. Τὸ πλεῖστον τεχνητόν. Ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς λατομεῖον καὶ ὡς καταφύγιον. Ἔχει δύο εἰσόδους πρὸς Ν. Ἡ μία ἔχει πλάτος 9,50 καὶ ὕψος 3,90 καὶ ἡ ἄλλη πλάτος 20 καὶ ὕψος 6. Τοῦ σπηλαίου μήκος 24, πλάτος 18. Ὑψος 4. Δυὸ χονδραὶ στήλαι ἔχουν ἀφεθῆ πρὸ στήριξιν τῆς ὀροφῆς. Ποιμνιοστάσιον.

46. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ

Φαίνεται ἐκ τοῦ προηγουμένου. Ὑψόμετρον 118. Ἔχει ἰσόγειον (φυσικὸν σπήλαιον) καὶ ἀνώγειον (κατὰ τὸ πλεῖστον τεχνητόν). Ταῦτα χωρίζει ἀσβεστόλιθος καὶ μάργα πάχους 2,30. Τὸ ἀνώγειον εἶναι προσιτὸν μόνον διὰ κλίμακος ἢ σχοινοῦ. Ἡ ὀροφή τούτου εἶναι ἐπίπεδος καὶ ὀριζινοῦσα μετὰ ἐμφανῆ τὰ ἴχνη τῆς τεχνητῆς λαξεύσεως. Τὸ ἰσόγειον ἔχει διπλὴν εἴσοδον πρὸς Β.Α. συνολικοῦ πλάτους 18 καὶ ὕψους 5. Μήκος ἰσογείου 24, πλάτος 10, ὕψος 3. Εἰς τὰ τοιχώματα ὑγρασία. Ἐλλείπει μέσων δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀναρριχηθῶ εἰς τὸ ἀνώγειον.

47. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ

Ἐναντι τοῦ 44, εἰς ὑψόμετρον 115. Εἴσοδος πρὸς Β., πλάτους 2,55 καὶ ὕψους 3,80. Εὐθύς ἀμέσως τὸ σπήλαιον γίνεται στενώτερον μέχρι πλάτους 1,75. Μήκος 8,20 καὶ ὕψος 2,05.

48. ΤΡΥΠΗΤΗ ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ

Τοῦτο μετὰ τῶν δύο ἐπομένων εὐρίσκεται εἰς ἀπότομον μετὰπτωσιν τοῦ ἀσβεστόλιθου, ἧτις ἀπεκάλυψε ταῦτα καὶ πολλὰ ἄλλα μικρὰ σπήλαια πρὸς Ν. περίπτου. Ὑψόμετρον 115. Ἔχει κατεύθυνσιν ἀπὸ Β.Α. πρὸς Ν.Δ. Περίπτου κυκλικόν, μήκους 23, πλάτους 24 καὶ ὕψους 8. Ἔχει 5 εἰσόδους. Ἡ πρώτη στρέφεται πρὸς Β.Α. μετὰ πλάτος 8,80 καὶ ὕψος 1,75. Ἡ δευτέρα εἶναι παραπλεύρως τῆς πρώτης, στρέφεται πρὸς Β. καὶ ἔχει πλάτος 4 καὶ ὕψος 4. Ἡ τρίτη στρέφεται πρὸς Β. μετὰ πλάτος 2,30 καὶ ὕψος 2,50. Ἡ τετάρτη εἶναι παραπλεύρως, στρέφεται Β.Δ. καὶ ἔχει πλάτος 5 καὶ ὕψος 5 καὶ τέλος ἡ πέμπτη πρὸς Ν.Δ. μετὰ πλάτος 20 καὶ ὕψος, ἀπὸ τοῦ πρὸ αὐτῆς πεσόντος βράχου, 4. Ἐτέρα μικρὰ εἴσοδος, ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου, εὐρίσκεται εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς πρὸς Ν.Δ. εἰσόδου. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου βράχοι ἀποσπασθέντες ἐκ τῆς ὀροφῆς. Τὸ σπήλαιον εἶναι κατηφορικὸν ἀπὸ Β.Α. πρὸς Ν.Δ. Ὄνομάσθη «Τρυπητὴ» λόγω τῶν πολλῶν εἰσόδων τοῦ (τρύπες). Παρὰ τὴν Β.Α. εἴσοδον ἀρχίζει ἡ πευκόφυτος ἔκτασις τοῦ Εὐλιγιά.

49. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Ἐγγὺς καὶ Ν.Α. τοῦ προηγουμένου εἰς ὑψόμετρον 120. Εἴσοδος πρὸς Ν. με πλάτος 8,40 καὶ ὕψος 5,50. Τοῦ σπηλαίου μήκος 19, πλάτος 7,50 καὶ ὕψος 5,50 καὶ εἰς τὸ μέσον 4. Ποιμνιοστάσιον.

50. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Παραπλεύρως τοῦ προηγουμένου εἰς ὑψόμετρον 125. Εἴσοδος πρὸς Β.Δ. πλάτους 10 καὶ ὕψους 9. Τοῦ σπηλαίου πλάτος 14, μήκος 6,20 καὶ ὕψος 9.

51. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Ἀξιόλογον ἀπὸ ἀπόψεως διακόσμου. Ὑψόμετρον 105. Ἐπὶ τῶν κλιτύων λόφου κειμένου νοτίως τῶν ἀνατολικῶν ἐργατικῶν κατοικιῶν Ρεθύμνου, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν ἀμπελοφυτειῶν. Ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου τὸ Ρέθυμνον παρουσιάζει θαυμασίαν πανοραματικὴν θέαν. Ἐχρησίμευσεν ὡς καταφύγιον κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον. Λόγῳ τῆς μεγάλης ὑγρασίας τοῦ ἀέρος (95 περίπου) δὲν χρησιμοποιεῖται ὡς ποιμνιοστάσιον (κατὰ δήλωσιν ποιμένων).

Ἡ εἴσοδος εἶναι ἐστραμμένη πρὸς Β.Α., ἔχει πλάτος 1,25 καὶ ὕψος 1,80. Ἀπὸ τῆς εἰσόδου μέχρι τῆς θέσεως 2 (βλ. κάτωψιν) μικρὰ κατωφέρεια. Ἐκεῖθεν τὸ δάπεδον εἶναι ὀριζόντιον.

Τὸ σπήλαιον ἔχει μήκος 19,50, πλάτος 6,50 καὶ ὕψος ἀπὸ 2,45 ἕως 3,50. Εἰς τὴν θέσιν 1 ὑπάρχει συστάς σπηλῶν καὶ σταλαγμιτῶν, ἄνωθεν δὲ ἐνδιαφέροντες σταλακτίται. Εἰς τὴν θέσιν 2 σταλαγμῖται καὶ στήλη ὕψους 3,50, πάχους δὲ 0,95. Εἰς τὴν θέσιν 3 σύνθετος στήλη ὕψους 2,90, πάχους 0,95 καὶ σταλαγμῖται. Εἰς τὴν θέσιν 4 εὐρίσκεται ὠραία στήλη ὕψους 2,45 καὶ πάχους 0,85, παρ' αὐτὴν δὲ σταλαγμῖται. Οἱ σταλαγμῖται γενικῶς δὲ εἶναι σπάνιοι, ἐμφανίζονται δὲ κυρίως εἰς τὰς θέσεις 5, 6, 7, 8, 9, 10. Εἰς τὸ βάθος τοῦ σπηλαίου (Ν.) ὑπάρχει εὐρεῖα λεκάνη συλλογῆς ὕδατος. Ἐκεῖθεν τῆς θέσεως 3 ἡ σταγονορροή εἶναι σημαντικὴ. Καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ὄροφὴν ἀπαντῶται σταλακτίται. Πολλοὶ τούτων, ὡς καὶ τινες σταλαγμῖται, ἔχουν ὑποστῆ φθοράς. Τινὲς ἐμφανίζονται ὡς μανδύαι (πτυχ. παραπετάσματα).

52. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Εἰς τὴν ἀριστερὰν τῷ εἰσερχομένῳ κλιτῶν τῆς χαράδρας «Κόρακα φαράγγι», νοτίως τοῦ συνοινισμοῦ Καλλιθέα. Ὑψόμετρον 85. Εἴσοδος πρὸς Β.Δ., πλάτους 10,50 καὶ ὕψους 5. Τοῦ σπηλαίου 10,50, μήκος 4 καὶ ὕψος 5. Κάτωθεν αὐτοῦ ἕτερον σπήλαιον μικρόν.

53. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Καὶ τοῦτο εἰς τὴν ἀριστερὰν κλιτῶν τῆς ἰδίας χαράδρας. Ὑψόμετρον 55. Εἴσοδος πρὸς Β.Δ. πλάτους 10,50 καὶ ὕψους 4. Τοῦ σπηλαίου πλάτος 10,50, μήκος 4 καὶ ὕψος 4. Ποιμνιοστάσιον. Ἄνωθεν τούτου (κατακορύφως 30 μ.) ἕτερον μικρόν

54. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ

Εἰς τὴν δεξιὰν κλιτῦν τῆς ἰδίας χαράδρας. Ὑψόμετρον 70. Εἴσοδος πρὸς Α, πλάτους 2,90, ὕψους 2,50. Τοῦ σπηλαίου πλάτος 7,20, μήκος 3,70, ὕψος 2,90. σπήλαιον.

55. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ

Ὀλίγον βορειότερον τοῦ προηγουμένου. Ὑψόμετρον 70. Εἴσοδος πρὸς Ν.Α., πλάτους 1,30 καὶ ὕψους 1,60. Τοῦ σπηλαίου μήκος 4,50, πλάτος 3,10 καὶ ὕψος 2. Ἄνωθεν τῆς εἰσόδου μικρὰ ὀπή ὡς φεγγίτης διαστάσεων 0,50 X 0,25.

56. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ

Ὑψόμετρον 300, νοτίως τοῦ χωρίου Ρουσοσπίτι ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ. Εἴσοδος πρὸς Α, πλάτους 4 καὶ ὕψους 2. Τοῦ σπηλαίου πλάτος 4, μήκος 4,50 καὶ ὕψος 1,60. Εἰς τὸ βάθος δεξιᾶ ὑπάρχει στοᾶ μήκους 6. Ἐπικίνδυνος ἡ παραμονὴ ἀνθρώπων, λόγῳ πτώσεως ὄγκων χωμάτων ἐκ τῆς ὄροφῆς. Ἐν μέρει τεχνητόν.

57. ΜΕΓΑΛΟΣ ΣΠΗΛΙΟΣ

Ὑψόμετρον 320 ΝΔ τοῦ χωρίου Ρουσοσπίτι (20 λ.) εἰς θέσιν «στοὶ σπηλίου». Κατὰ μήκος τῆς εἰσόδου κτίσμα ἡμιερεπωμένον. Ἡ εἴσοδος πρὸς Δ, πλάτους 24,40 καὶ ὕψους 5,20. Τὸ σπ. πρὸς Α στενοῦται, χωριζόμενον εἰς δύο αἰθούσας. Ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ σπ. τὸ μήκος τῆς μὲν πρὸς Ν αἰθούσης εἶναι 16,70, τῆς δὲ πρὸς Β 20. Ἀμφότεραι στενοῦνται πρὸς Α. Αἱ αἰθούσαι ἐπικοινωνοῦν μεταξὺ των διὰ δύο διόδων, τῆς μίας ὑπερκειμένης τῆς ἄλλης. Ἡ ὑπερθεν διόδος διαμορφοῦται εἰς μικρὰν αἰθούσαν. Εἰς τὸ βάθος τῆς πρὸς Β αἰθούσης ὑπάρχει διόδος κλεισμένη διὰ προχείρου λιθοδομῆς. Πιθανώτατα ὀδηγεῖ εἰς νέαν αἰθούσαν (ἐλλείπει μέσων δὲν ἠδυνήθηεν νὰ ἀφαιρέσω τὸ κτίσμα καὶ νὰ ἐρευνήσω ἐκεῖθεν). Εἰς τὰ πλάγια τοῦ σπ. εὐρίσκονται μικραὶ στήλαι. Τὸ σπ. χαρακτηρίζεται ἀπὸ σταλαγμίτας, εἰς τὰ πρὸς τὸ δάπεδον πλάγια τοιχώματα, σφαιροειδεῖς, ἐκ λιθωματικῆς ὕλης καλυψάσης μικροῦς λίθους. Βορειότερον τοῦ σπ. εὐρίσκεται ἕτερον κάτωθεν τῆς βατῆς ὁδοῦ μὲ μικροὺς σταλακτίτας παρὰ τὴν εἴσοδον. Πιθανῶς τοῦτο εὐρύνεται πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, τὸ ὁποῖον ἄνευ τεχνητῆς διανοίξεως εἶναι ἀπρόσιτον.

58. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΛΑΙΟΝ

Ὑψόμετρον 290. Εἰς θέσιν «στὰ καταλύματα» ΝΔ τοῦ χ. Ρουσοσπίτι. Εἴσοδος πρὸς ΒΑ μὲ πλάτος 1,85 καὶ ὕψος 1,10. Τὰ δάπεδον ὀλίγον κατηφορικόν μετὰ τὴν εἴσοδον. Μετ' αὐτὴν διανοίγεται αἰθούσα μήκους 8,50, πλάτους 4,10 καὶ ὕψους 1,90, ἣτις συνεχῶς στενοῦται μέχρι καὶ πλάτους 0,57 (καὶ ὕψους ἐκεῖ 0,90), ἐκεῖθεν δὲ εὐρύνεται διανοιγομένης ἐτέρας αἰθούσης μὲ πλάτος 4,80, μήκους 5,50 καὶ ὕψους 1,30. Εἰς τὴν αἰθούσαν ταύτην ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὑπάρξεως στενοῦ βαράθρου. Συνολικὸν μήκος σπηλαίου 15. Χαρακτηριστικὴ στήλη εὐρί-

σκεται εις την πρώτην αίθουσαν. Σταλακτίται και σταλαγμίται ὀλίγοι. Περί τὸ σπ. ἐρείπια παλαιῶν κτισμάτων («καταλύματα»).

59. ΑΝΩΝΥΜΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ

Ύψόμετρον 288. Ἐγγύτατα καὶ Α τοῦ προηγουμένου. Εἴσοδος πρὸς Α πλάτους 0,70 καὶ ὕψους 0,30. Ἐκεῖθεν τὸ δάπεδον λίαν κατηφορικόν. Λόγῳ τῶν μικρῶν διαστάσεων τῆς εἰσόδου δὲν ἠδυνήθηεν νὰ κατέλθῃ. Ὁ κατορθώσας νὰ κατέλθῃ φιλόλογος καθηγητῆς κ. Χρ. Μακρῆς δίδει τὰ κάτωθι στοιχεῖα: Συνολικὴ διαδρομὴ 13. Μεγαλύτερον πλάτος 13,50. Ὑψος ἀπὸ 0,40 ἕως 1,30. Ὀλίγη σταγονορροή. Ὀλίγοι σταλακτίται καὶ σταλαγμίται.

60. ΤΣΗ ΛΥΓΕΡΗΣ Ο ΣΠΗΛΙΟΣ

Εἰς θέσιν «Λέσκα», ΝΔ τοῦ χωρίου Ρουσοσπίτι. Τὸ σπήλαιον, ὡς παρουσιάζον ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον, θὰ περιγράψωμεν εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην. Ἀναφέρω μόνον, ὅτι δι' ἐπιστολῆς μου πρὸς τὴν Κοινότητα, κοινοποιηθείσης καὶ εἰς Νομαρχίαν Ρεθύμνης, Δ)σιν Χωροφ. Ρεθύμνης καὶ Ἑλλ. Σπηλ. Ἐταιρίαν, συνέστησα τὴν λήψιν μέτρων προστασίας καὶ ἀξιοποιήσεως αὐτοῦ.

Ἐπιπλέον ἀσχολίαι (ἀρχομένου τοῦ Σχολ. Ἔτους) δὲν μοῦ ἐπέτρεψαν τὴν μετάβασιν εἰς τινὰς θέσεις τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν περιοχῆς, δι' ἃς τελευταίως εἶχον πληροφορίας περὶ ὑπάρξεως καὶ ἄλλων σπηλαίων πλὴν τῶν περιγραφέντων. Ἐλπίζω τὸ συντομώτερον νὰ δυνηθῶ νὰ ἐρευνήσω καὶ ταῦτα.

GROTTES PRÈS DE RETHYMNON (CRETE)

Par Mr. ELEUTH. PLATAKIS

L'auteur décrit 60 grottes du région de Rethymnon (Crete). Celles grottes ont été explorées le mois Août 1961 par un groupe completé de lui même, des professeurs M. M. G. Vatzelis, Makris et St. Ghiannoulis, élève du Gymnase de Rethymnon.